

aplikované psychologie Paul Lazarsfeld, sociální psycholožka Marie Jahodová a právník a statistik Hans Zeisel.

Studie známá jako *Marienthal* se mezitím stala „klasickou“ četbou generací studentů sociologie a odvolávají se na ni jak specialisté zabývající se otázkami nezaměstnanosti, tak sociologové rodiny, jak zastánci měření v sociologii, tak i sociologové vyznávající kvalitativní výzkumná paradigmat. Předkládaná stať si klade za cíl přiblížit dnešnímu čtenáři výsledky zmíněného výzkumu i metody, které při něm autoři použili.

Projekt výzkumu, okolnosti jeho vzniku a jeho přijetí vědeckou komunitou

Přiblížme si nejprve okolnosti, které vedly k rozhodnutí Lazarsfeldova týmu provést rozsáhlý hloubkový výzkum komunity nezaměstnaných – malé vesnice Marienthalu v Dolním Rakousku.

Počátkem třicátých let Lazarsfeld působil na Vídeňské univerzitě v Psychologickém ústavu Karla Bühlera jako asistent Charlotty Bühlerové. Mimo to vyučoval matematiku na gymnáziu a vedl výzkumné středisko pro aplikovaný komerční výzkum, které nedávno předtím založil. *Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle* (Výzkumné středisko pro hospodářskou psychologii) datuje svůj vznik fakticky koncem dvacátých let, kdy výzkumníci začali přijímat první komerčně orientované zakázky z oblasti výzkumu trhu a médií. Formálně, jako výzkumný útvar volně přičleněný k Vídeňské univerzitě s vlastním finančním hospodařením, bylo „Výzkumné středisko“ založeno v roce 1931.¹ Výzkumné středisko aplikované psychologie se pod Lazarsfeldovým vedením zabývalo zejména komerčním výzkumem trhu a masových médií. K těmto tématům přibýlo v době hospodářské krize téma zvláště aktuální – studium nezaměstnané komunity.

Zájem o výzkum otázek nezaměstnanosti souvisí s Lazarsfeldovou politickou angažovaností. Byl aktivním členem socialistického hnutí ve Vídni již od svého mládí. Založil a po několik let vedl Spolek socialistických středoškoláků. V domě jeho rodičů se ve dvacátých letech scházeli nejen mnohé přední osobnosti vídeňského kulturního a vědeckého života, ale k rodinným přátelům patřili také přesvědčení socialisté, mezi nimi Alfred Adler, fyzik a pacifista [Zeisel 1979: 10], Otto Neurath, kterého Hans Zeisel na-

¹) Někdy mezi lety 1925 a 1928 Lazarsfeld založil při Psychologickém ústavu Karla Bühlera, který byl součástí Vídeňské univerzity, neformální výzkumnou skupinu, která se zabývala psychologickými výzkumy, výzkumy trhu a vyhodnocováním statistických dat z těchto šetření. O její existenci se poprvé zmiňuje v únoru 1928 slovy: „Rostoucí počet exaktních prací, které byly prováděny ve Vídeňském institutu vývojové psychologie, vedly ke zřízení statistického pracovního společenství (*Arbeitsgemeinschaft*); to zpracovává vídeňské experimenty a hledá obecné postupy pro zlepšování statistických metod v psychologii.“ [Lazarsfeld 1928: 237] Výzkumné středisko (*Wirtschaftspsychologische Forschungsstelle*), které z této skupiny o něco později formálně vzniklo zmiňují Zeisel, Jahodová a Lazarsfeld ve svých vzpomínkách s různým datem. Marie Jahodová o něm uvádí „ještě v době mých středoškolských studií“, což muselo být nejpozději v roce 1926 [Jahoda 1980: 220]. Hans Zeisel je datuje rokem 1925 [Zeisel 1979: 13] a Lazarsfeld uvádí formulaci, která bývá nejčastěji spojována s rokem 1927 [Lazarsfeld 1975: 151]. Formální založení obchodní společnosti se správním radou se datuje až rokem 1931 [Fleck 1990: 166, 227]. Vídeňské výzkumné středisko se pod Lazarsfeldovým vedením od konce dvacátých let až do roku 1933 zabývalo aplikovaným výzkumem trhu, médií i dalších sociálních problémů [Lazarsfeld 1975: 151]. Středisko existovalo dále i po odchodu P. F. Lazarsfelda do USA. Jeho vedením byl nejprve pověřen Hans Zeisel, později Marie Jahodová. O zániku střediska je možno hovořit v souvislosti se zatčením Marie Jahodové v roce 1936.

zývá „posledním polyhistorem“ [Zeisel 1979: 12], a Otto Bauer, předseda socialistické strany v Rakousku.

Hans Zeisel vzpomíná, na událost, která rozhodujícím způsobem přispěla k uskutečnění a výsledné podobě *Marienthalu*: „Neočekávaným zvratem událostí naše zaujetí socialistickým hnutím vedlo k nejdůležitějšímu dílu těchto let. Rakouské odbory v té době právě vybojovaly desetihodinový pracovní den. Paul si myslel, motivován americkými studiemi, že bychom měli zjišťovat, jak dělníci užívají svůj nově získaný volný čas. V té době jsme měli výsadu příležitostně hovořit o svých plánech s Ottou Bauerem, vzdělaným asketickým vůdcem socialistické strany. Když mu Paul řekl o svém plánu, Bauer reagoval zlostně: Co je to za parodii zkoumat trávení volného času v zemi, která strádá chronickou desetiiprocentní nezaměstnaností. Namísto zkoumání volného času, řekl, by měly být studovány sociální a psychologické důsledky dlouhotrvající nezaměstnanosti. A právě to jsme uskutečnili – v *Marienthalu*.“ [Zeisel 1979: 13, viz též Sills 1979: 412]

Výzkum byl inspirován rozsáhlým výzkumem Londýna a jeho obyvatel od Charlese Bootha a *Middletownem* manželů Lyndových. Obě tyto práce autoři *Marienthalu* se zájmem četli a znali [Zeisel 1979: 11]. Jako dodatek výzkumu je již k prvnímu vydání knížky připojena studie Hanse Zeisela *K dějinám sociografie*, z níž mimo jiné vyplývá, že autoři *Marienthalu* znali také *Polského sedláka* Thomase a Znanieckého a jejich biografickou metodu i hlavní tehdy již publikované práce chicagské školy, o nichž neopomněl Zeisel poznamenat, že se vzdávají využívání statistických metod [Zeisel 1960: 128; 1974: 122].

Ohlas výzkumu i knížky v odborných kruzích byl příznivý. Lazarsfeld se na doporučení Charlotty Bühlerové zúčastnil mezinárodního psychologického kongresu, který se v roce 1932 konal v Německu, a referoval na něm o výsledcích výzkumu. O úspěchu Lazarsfeldova vystoupení na kongresu svědčí publikace jeho příspěvku, který obsahoval popis užitých metod a všechny nejdůležitější závěry výzkumu, v americkém psychologickém časopise ještě dříve, než knížka vyšla [Lazarsfeld 1932]. Lazarsfeld se ve svém životopise zmiňuje o kontaktech s předními americkými psychology, které na kongresu navázal [Lazarsfeld 1975: 169-170]. Když knížka vyšla, referovaly o ní nejen psychologické časopisy, ale vzbudila zájem i mezi sociology a ekonomy [Fleck 1990: 177, 230; P. V. Y. 1933; Leichter 1933; Lütge 1934]. Leopold v. Wiese ve své recenzi v *Köllner Vierteljahrshefte für Soziologie* hodnotí práci jako „sociografickou“, přičemž zdůrazňuje, že předmětem výzkumu byla nezaměstnaná vesnice jako celek a ne nezaměstnaný jedinec [Wiese 1933: 98]. Jako přednost výzkumu hodnotí kombinaci využití exaktních kvantitativních postupů s metodami snažícími se o „spoluprožívání“ a vcítění se do situace obyvatel nezaměstnané komunity. Dále doslova píše: „Zvláště správné se mi zdá, že se nepracovalo s bláhovým a krátkozrakým dotazníkovým schématem, tedy že nebyly jednoduše zkoumaným osobám přímo předkládány otázky a registrovány jejich odpovědi na ně, nýbrž, že byl použit postup nepřímého dotazování (který také já vždy doporučuji)“ [Wiese 1933: 96].

Metody, přístupy a výzkumné otázky

V úvodu k anglickému vydání studie na jaře 1971 Lazarsfeld odkazuje na čtyři zásady, které se snažili v *Marienthalu* dodržovat. Jak dokládá ve vzpomínkové publikaci Marie Jahodová, uvedený text metodických zásad byl Lazarsfeldem sepsán již v roce 1933 v tehdy nepublikovaném článku [Jahoda 1991: 121]: